

OPPVEKST PÅ KALDVELL

av Leif Bårdsen

Andenes sneglet seg sørover. Ut og inn av havner. Losse gods, laste gods. I maksvær dro Andenes langs norskekysten. Alltid lenger sør. Da vi anløp Bergen ble Andenes liggende til kai noen timer og familien gikk en runde i byen. For meg, et lite landsens barn, var byen med alle gatene, trafikken, de høye husene, og støyen en skremmende opplevelse. Jeg har forresten aldri trivdes i byer. Har aldri vært noen vinduskikker. Store byer med en uendelighet av gater til å gå seg vill i, er ikke noe for meg. Har alltid følt meg innestengt i byen. Alt for langt til den frie utsikten. Alt for langt til natur.

Endelig anløp Andenes Arendal og vi gikk i land med bagasje som ble lagret trygt mens vi stuet oss inn i en drosje med så mye bagasje som drosjen klarte å få med, og så begynte de siste milene til der vi skulle slå oss ned. Sjøføren stoppet flere ganger for å kjøle ned dekkene. Like før Lillesand svingte vi av og slo av på en dårlig bygdevei. Den fulgte vi så langt den gikk. Der fant vi en gammel gård. Det var der vi skulle bo mens vi ventet på at huset til tanten min som var under bygging skulle bli ferdig. Det var der vi skulle bo. Gården vi kom til var det foreldrene til mannen til tanten min som eide. Der bodde barn og en bråte barnebarn. Hvordan det ble plass til oss er en gåte. Da jeg sto opp neste dag vrimlet det av barn i alle aldre. Selvfølgelig også på min alder. Jeg gjorde store øyne da jeg kom på tunet og så en treåring som var festet i en løpestreng. Merkelig, men utvilsomt praktisk.

Snart tok barna på søsteren min og på min alder oss med og viste oss grenda. En driftig kar fra Vestlandet drev nabogården. Han hadde kyr som beitet på et jorde omgitt av et strømgjerde. Selvfølgelig ble ferskingene lurt til å ta på strømgjerde. Bonden dyrket gulrøtter og roer. Gulrøtter er fristende gode rett fra åkeren noe som naturlig nok ikke falt i bondens smak. Han hadde også gjess som var gjerdet inn. Men de var sterke i klypa og vi holdet oss på trygg avstand. En gang forvillet en hubro seg inn på låven. Den ble behørig slått i hjel og stoppet ut. Kanskje var det den siste ville hubro i Lillesand.

Vi hilste på og ble kjent med de andre barna i grenda. Etter et par uker kunne vi flytte til min tantes hus. Det var ikke akkurat noe ruvende hus. Vi skulle bo i andre etasje der det var tre små rom med skråtak. Stue kjøkken og soverom. Grenda var ikke tilknyttet noe kommunalt vann og kloaknett så vann ble hentet fra en brønn og utedo gjorde nytten som avtrede. Tante og mann og to små barn og ett tredje underveis skulle bo i første etasje. Mange folk på få kvadratmeter.

Snart var den lange sommeren over og skolen startet opp etter ferien. Søsteren min og jeg skulle begynne på en ny skole. Heldigvis var vi blitt kjent med noen barn så det var ikke så skummelt, da vi gikk avsted til vår første skoledag på den nye skolen. Vi gikk langs den smale svingete sørlandske hovedvei. Det var ikke mye trafikk, det var langt mellom bilene. Etter noen kilometer kom vi frem til skolen. Den besto av ett klasserom. Småskolen (første, andre og tredje klasse) gikk annenhver dag på skolen. De andre klassetrinnene kom den andre dagen. Som man skjønner var det ikke mange elever som soknet til denne skolen. Dette var helt i begynnelsen på sentraliseringen og skolen sto på den kommunale dødslisten. Den lå tett inntil hovedveien uten gjerde som skilte skolegården fra veien. På den andre siden av veien, skjult fra skolen, var en fin slette hvor vi slo ball og lekte. Veien var ypperlig til å løpe 60-meter. Skoleveien gikk langs sjøen, og hjemveien ble brukt til å utforske alt som rørte seg i strandkanten, noe som førte til at hjemveien tok sin tid.

Snart kom kulden og vinteren. Isen la seg fristende blank og glatt. Vi så snart de første dumdristige som forsiktig gled ut på isen. Vi hadde lyst til det samme, men de strenge formaningerne hjemmefra fikk oss til å holde oss på landjorden. Men vi maste så på at min far skulle sjekke om ikke isen var trygg at han til slutt gav opp og fant et passe stykke som han fant var trygg is og markerte det med greiner. Jeg hadde fått et par skruskøyter. De skulle skrus fast i beksømskoene. Problemet var at de sjelden satt fast lenge av gangen, og dersom jeg med god hjelp klarte å skru dem ordentlig fast, var de umulig å få av. Det var en fryktelig sint guttunge som med iskalde stive fingre gav opp skruingen, og jeg sparket skøytene gang på gang ned i isen. Til slutt løsnet de og falt av. Jeg hatet skruskøyter. Snart kom barn fra den andre enden av vannet og forsikret oss om at isen var trygg og vi glemte alle formaninger.

Min far hadde fått jobb på et lite støperi som blant annet støpte kumringer og takstein. Det var et utendørs anlegg og da vinteren kom med kulde og snø, stengte støperiet. Da måtte min far prøve å skaffe seg strøjobber. Vinteren ble lang og kald, og isen på vannet ble nærmere meteren tykk. Da fikk min far og noen andre karer jobben med å skjære isen i terninger, få dem opp på isen og skyve dem inn til bredden der en lastebil ventet og fraktet isen til fiskemottaket i Lillesand. Is var en eksportartikkel i gamle dager. Den gikk fortrinnsvis til England hvor den ble lagret i sagmugg og holdt seg hele sommeren.

Etter en snøstorm, ble han med på å rydde kraftlinja for trær som lå veltet og fjerne snø som tynget strømkablene slik at de nesten nådde bakken.

Vinteren var en fin tid for oss barna. Var det føre til det, dro vi i flokker til en lang og bratt islagt kleiv hvor vi i full fart akte nedover på rattkjelke. Eller på skareføre fant vi papplater, biter av linoleum, plast osv, og for utfor bratte bakker. Det var også spennende å følge dyrespor i snøen. Bonden sa en gang for tull at jeg burde skoffe opp veien som var nedsnødd. Jeg trodde han mente alvor og begynte å skoffe, men da neste snøfall fylte hele renna jeg møysommelig hadde skoffet, gav jeg opp og overløt resten til våren og snøsmeltingen.

Selvfølgelig ble det stelt i stand til juletreffest på skolen. Unge og gamle strømmet til skolen, der juletreet sto pyntet. Vi gikk rundt juletreet og sang de gamle julesangene. Det var lykkehjul og spørrekonkurranser og lotteri. Vi barna måtte også delta i underholdningen. Husker jeg leste et stykke fra leseboka. "Fiske på isen " het stykket. Slike juletreffester holdtes nok i tusenvis over det ganske land. Sjøisen lå tykk og innbydende til fiske. Selvfølgelig ble jeg med min far på isfiske. Det var en kald fornøyelse. Men det ble jo noen torsk..

Søsteren min og jeg var stort sett gode venner. Litt krangel var det selvfølgelig, men ikke mere enn det som er naturlig mellom søsken. Bare ved matbordet var det tilløp til krangel. Søsteren min var fæl til å erte meg, selv var jeg helt uskyldig. I del lange mørke vinterkveldene hadde vi nok å pusle med. Vi som alle andre hadde Lego som vi bygde med, og jeg skrudde på et mekanosett. Så la vi puslespill, tegnet og leste. Jeg var altetende. Leste alt fra "Den siste mohikaner" til "Knøtt på eventyr", fra "Bobseybarna" til "Hjortefot". En bok har jeg lyst til å lese om igjen. Tror den het Kajakkklubben. Selvfølgelig leste jeg de bøker min søster lånte. "Pollyanna", "Milly Molly Mandy", "Sidsel Sidserk" og andre kjerringemner.

Radioen hørte vi på. Jeg var hjemme annen hver dag og hørte på barnetimen for de minste med Else Wildhagen, Alf Prøysen, Berit Brenne, Kirsten Langbo, Anne-Cath. Vestly og mange flere.

På lørdag kl 18 satt alle barna klistret til radioen med en barnetimepose og lyttet på lørdagsbarnetimen. Stompa og co, Tulutta og Makronelle, barnetimeboka om flyktingen Toya og mye mer.

En gang iblant samlet alle barna i grenda seg og dro til Lillesand på kino. Vi så Lady og Landstrykeren, 101 Dalmatinere, Donald Duck, Debby Reynolds som spilte og sang i Tammy, Hopalong Cassidy.

Våren kom med bare veier, fuglesang og varme i været. Vinterklærne ble lagt bort og sommerklærne ble testet. Passet de fremdeles? Jeg hadde en underlig vekstkurve. En gang hvert år ble vi veid og målt. Første gang var jeg 1 meter og 37cm. Neste år 1,36 m for så å strekke meg til 1,37 m. Klærne passet.

Minnene fra en lykkelig barndom strømmet på, som gaver fra en svunnen tid.

Like ved skolen rant Kalvellido. Det siste stykket før det endte sin ferd i fjorden fikk den opp farten. Både fosser og stryk førte den ned til sjøen. Her hadde det blitt drevet sagbruk like siden 1500-tallet. Elven gav også Ibsen inspirasjon til ett av skuespillene sine, der elven var en sentral del av dramaet.

Fulgte man veien langs elven kom man etter en stund til en gammel fabrikk. På slutten av 1800-tallet kom en dyktig, fantasirik, utholdende kar, med tilgang til kapital forbi Kalvell. Navnet hans var Daae. Han kjøpte like så godt gården Østre Kalvell og elven og alle rettigheter. Og i 1889 sto Kaldvild Træsliperi klar til oppstart. Vannkraft drev turbinene, og tømmer ble slipet til tremasse tørket og sendt til fabrikk som omdannet tremasse til papp og kartong. Overfor fabrikk ble det konstruert et sinnerikt system av demninger og kanaler. Kanalene førte til elven. Da kunne tømmer lett fløtes til fabrikk. Driften varte til 1962.

I 1974 brant fabrikk og et lite stykke norsk industrihistorie ble lagt i aske. Rundt 1930 jobbet det 75 mann her. En liten historie fra fabrikkens barndom. Tremassen ble fraktet til Lillesand med hest og kjerre. Veien fulgte terrenget opp og ned bakker. Kanskje var det hestene som gikk til streik, i hvert fall ble det bestemt at det måtte bygges en ny veg uten stigninger og bratte bakker. Hestene ble glade selvfølgelig selv om vegen var svingete og smal. Den tjente som sørlandske hovedvei like til 1960.

Min far fikk jobb på tresliperiet og jeg besøkte han der. Jeg syntes at alt bråket og alle bevegelige reimer som løp på kryss og tvers i fabrikklokalet var skumle saker, og var glad jeg slapp ut. Min mor fikk jobb på en rekefabrikk i Lillesand. Hun syklet frem og tilbake. Min far hadde skaffet seg en moped og hver dag møtte han min mor når hun var på hjemveg og dyttet henne hjem.

Vi barna i grenda hadde annet å foreta oss. Dette var midt i den verste cowboy- og indianer og hvit-perioden. Vi var aldri indianere, de drepte vi. Etter å ha nedkjempet ville, men innbilte indianerstammer, kunne vi liste oss inn i skogen på jakt etter den livsfarlige grizzlybjørnen. Vi misunte de barna som hadde eldre brødre som reiste til sjøs og hadde med pistolbelte og kruttlappistoler, som så helt ekte ut. Vi andre måtte nøye oss med slikt som vi kuttet til av greiner, men de var vel så dødbringende.

Det var ikke bare leketøy sjømennene hadde med seg hjem. De hadde også med kartonger med sigaretter som de yngre søsknene forsynte seg av, og de delte gladelig med oss. Jeg røykte 5 sigaretter, og så var det slutt, og jeg har ikke rørt tobakk siden.

Hver uke kom fiskebilen, og når den stanset og tutet, løp jeg og søsteren min til bilen og kjøpte et kremmerhus med reker. Det betalte vi 50 øre for. Isbilen var også en velkommen gjest. En krokani kostet 45 øre.

En gang i blant, når jeg ikke hadde noen å leke med, eller jeg fikk lyst til å være for meg selv, tok jeg med niste, og dro på ekspedisjoner i terrenget. Jeg klatret opp på fjellene i nærheten. Der var det god utsikt like til der himmel og hav møttes. Nisten ble nytt og fortært. Jeg syntes det var spennende å følge opptråkkete og halvt gjengrodde stier. De opptråkkete stiene førte som regel ned til sjøen, hvor det lå en båt eller flere fortøyd. Det var enda mer spennende å følge de stiene som ingen gikk lenger. En gang kom jeg til et lite jorde, hvor det sto en forfallen uteløe. En annen gang fulgte jeg en sti gjennom skogen helt til nabogrenda.

Den sommeren lærte søsteren min og jeg å svømme. Det var en liten sandstrand ved det vannet vi gikk på skøyter på. Vi måtte alltid ha en voksen med når vi badet som passet på at vi som ikke kunne svømme holdt oss på grunt vann. Det var korkebelte som var løsningen for oss som skulle lære å svømme. Vi knyttet det rundt brystet, og fløt på det mens vi øvde på både armtak og å sparke med bena. Søsteren min kastet seg en gang ut fra land før hun kunne svømme. Hun trodde at det ikke var dypere enn at hun kunne stå på bunnen. Det kunne hun ikke. En snarrådig voksen så hva som var i ferd med å skje, og reddet henne fra å drukne. Snart kunne vi svømme og vi ville bade hver dag til mye bry for de voksne.

Jeg hadde en kamerat som jeg lekte mye med. Han var noe så sjelden som et enebarn. Han hadde tilgang til brukte materialer, og utstyrt med hammer og sag gikk vi i gang med byggearbeider. Spiker var mangelvare, og vi måtte bare bruke spiker om igjen. Vi trakk dem ut og banket både spiker og fingre rette. Først bygde vi et romskip, og for på mange turer ut i verdensrommet. Men det var byggingen som var moro, og snart ble romskipet revet og nye byggeprosjekter ble realisert.

Men snart nærmet høsten seg og skolen begynte. Dette skulle bli det siste året Kaldvell skole eksisterte. Neste år måtte vi møte opp i Lillesand og begynne på en ny skole. Foreløpig ble nisten smurt (to brødkiver med brunost og en nycoflaske med melk) og lagt i sekken sammen med skolesakene. Mat måtte vi ha. Det var beina som fraktet oss dit vi skulle, både til skolen og til lek. Tror ikke vi hadde vondt av det.

Det var stort sett vanlige folk skolebarna kom fra. Arbeidere og småbønder. Men kanskje med et lite unntak. Disponenten på tresliperiet hadde to døtre. Disponentens døtre gikk på skolen samtidig med meg uten at de skilte seg ut nevneverdig. Jeg har alltid vært var på klasseskiller.

Vi barna i den lille grenda lekte de vanlige barnelekene. Vi hoppet tau, hoppet paradiset, spilte trappespill, vippet pinne, lekte bro, bro brille og andre leker som var populære på den tiden. Selvfølgelig var det andre mere utfordrende leker. Vi samlet konglelager og hadde konglekrig. Vi klatret i trær og hang opp ned etter bena. Vi så oss ut passe tykke trær, klatret til toppen, tok tak med begge armene og slang oss ut. Var treet passe tykt og seigt dalte vi trygt ned på bakken. Var det for tykt eller for tynt fikk vi andre utfordringer.

Det var ikke lenger noe problem å sykle, og jeg lånte av og til sykkelen til min mor og tråkket i veg. I en utforbakke gikk det galt. Forhjulet traff en stein som stakk opp i veien og jeg veltet. Jeg fikk et sår som blødde ganske kraftig og måtte til legen som sydde 5 sting. Uken etter traff søsteren min samme stein og brakk kragebeinet. Som dere skjønner var veien i elendig forfatning. Men nå skulle det gjøres litt. Et sted gikk veien rundt en fjellrabbe, der skulle veien rettes ut og det skulle skytes tvers gjennom berget. Det var ca 100 meter. Fyllmassen skulle heve veien et lite stykke. Da den første salven ble avfyrt måtte steinmassen flyttes dit der den skulle heve veien. Da ble det lagt ut skinner og plassert en vogn på skinnene. Så var det å fylle vognen med stein og skyve den dit steinen skulle bringes. Alt dette ble gjort med håndmakt. Fort gikk det ikke, men et slit var det. Kanskje noe å tenke på når man farer forbi.

Jeg kan ikke huske at vi var syke noen gang, skjønt jeg fikk vannkopper og måtte holde meg borte fra skolen noen dager.

Det fantes hverken kiosk eller butikk i grenda. Det nærmeste var fiskebilen og isbilen. Det var ikke mye å bruke penger på, og det samme kunne det være. Vi hadde ikke penger likevel. Lommepenger var et ukjent begrep. Timelønnen den gang var rundt 4 kr eller 8000 kr i året. Nøysomhet var ikke bare en dyd det var en nødvendighet.

Det ble høstferie på skolen. Det betydde potetferie for oss barna. Skjønt ferie var nok et misvisende ord. De fleste barna i grenda, stilte opp hos bonden, fikk utlevert et spann, og spann etter spann med poteter ble fylt og tømt i kasser. I pausene ble det laget potetslynger som besto av en pinne med en hyssing festet i enden. På hyssingen var det bundet fast en spiker som vi stakk inn i en potet. Når vi slyngtet den av gårde, fikk poteten fart på seg. Det varte ikke lenge før bonden fikk slutt på den leken. Jeg var en flittig potetplukker, og da oppgjørets time fant sted og lønna deles ut, fikk jeg utlevert 5 kr. De kom godt med. Jeg sparte til klokke.

Det var ikke bare barnetimen vi hørte på i radioen. Vi fikk med både værmelding, nyheter, meldinger fra verdipapirsentralen, kulingsvarsel og melding om fiske. Det var mye jeg ikke forsto. Hva er en snurrevad og hva betydde det at de fikk så og så mye på stampen? Interessant, men uforståelig. Ønskekonserten var et must, likeså show i studio med Rolf Kirkvaag.

Både jeg og min mor var nok litt sportsidioter. Det var ikke mange sportssendinger i radioen vi gikk glipp av. Bragdene til våre sportshelter er velkjente, men hvem husker vel ikke at Sverre Stenersen under et kombinert langrenn falt og fikk skulderen ut av ledd, fikk dratt den på plass, og fullførte rennet? Eller at Nikolai Kamenski vant hopprennet i Holmenkollen den eneste gang det var 4 hoppomganger?

Snart var skoleåret slutt og det betydde at Kalvell skole var historie og elevene overføres til Lillesand.

Det var blitt altfor trangt hos tanten min. Min far slet hardt for å finne et nytt sted å bo. Til slutt lyktes han og vi flyttet til Lillesand. Nå har jeg foretatt en liten reise gjennom barndommen. Jeg tror jeg slutter her.

K-WB-11047

Fra albumet til fam. Wiborg på 1920-tallet. De hadde to gutter: Fridtjof og Justus Collin. Det kan være disse som er ute på Kaldvellfjorden på skøyter og har truffet på en gutt som fisker.